

КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

Т О М 1

Кривий Ріг – 2015

Комплексне вивчення фотодокументів про Кривий Ріг другої половини 1940-х –1950-х рр. дозволяє говорити про те, що в цей період часу був сформований візуальний образ Кривбасу, який значно відрізнявся від попередніх своєю цілісністю та був покладений в основу подальших візуальних репрезентацій образу міста-трудівника, міста-промислового гіганта. Також Кривий Ріг сприймається через фотодокументи як велике зелене місто, зі значною кількістю садів та парків, з широкими проспектами, наповненими всілякими видами транспорту, з розвинутою соціальною інфраструктурою.

Стверджуємо, що фотофіксація явищ соціокультурного життя Кривого Рогу другої половини 1940-х – кінця 1950-х рр., таких як нове житлове будівництво, благоустрій, свята, розкриваються як частина пропагандистської образної системи, що охоплювала не лише подобу міста, але і сферу соціальних взаємовідносин. Таким чином, маємо змогу стверджувати, що використання фотографій актуальне для робіт по історії міської повсякденності, краєзнавству та історичній урбаністиці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Азаркин С. Архитекторы уходят, а город остается. / С. Азаркин // Пульс. – 2011. – 02 марта. - № 09 (138). – С. 12.
2. Газета і місто. 70 років разом (по шпальтах Криворізької загальноміської газети «Червоний гірник» за 70 років)/ Автор – упорядник Т. П. Воронова. – Кривий Ріг, 1995. – 447 с.
3. Есина Н. Кто стучится в дверь ко мне? / Н. Есина // Пульс. – 2012. – 07 марта. - № 10 (191). – С. 12
4. Історія дитячих бібліотек м. Кривого Рогу (1946-2013рр). - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://librarykr.org.ua/history.html> (з екрану 05.01.2013 р.).
5. Історичний розвиток. Місто Кривий Ріг. Офіційний сайт виконкому Криворізької міської ради. - [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.kryvyrih.dp.ua/ua/st/pg/171109120764160_s/ (з екрану 05.01.2013 р.).
6. Линч К. Образ города. – М., 1982. – 328 с. - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://arch-grafika.ru/news/1/2010-06-05-809> (з екрану 05.01.2013 р.).
7. Товстенко Т., Тямін М. Територіальний і розпланувальний розвиток м. Кривий Ріг / Т. Товстенко, М. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства. Випуск 16 / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. — К., 2009. — 318 с. – С. 249 – 255.
8. Тямін М. Етапи містобудівного розвитку м. Кривий Ріг / М. Тямін // Праці Центру пам'яткознавства. Випуск 16 / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. — К., 2009. — 318 с. – С. 255 – 268.

Товстоляк Н.М.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

**З КОГОРТИ КРИВОРІЗЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ: ІСТОРИКИ КРИВОРІЗЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ**

Особлива роль в організації краєзнавчих досліджень на Криворіжжі належала історикам Криворізького державного педагогічного інституту (КДПІ), метою діяльності яких було наукове вивчення історії краю, фахова підготовка молодих вчителів, патріотичне виховання людей на героїчних традиціях минулого, а також створення та діяльність музеїв на підприємствах Кривого Рогу, вшанування пам'яті героїв Великої Вітчизняної війни.

Найбільше цікавили краєзнавців історія Криворіжжя дореволюційного періоду, історія Великої Вітчизняної війни, а у зв'язку із будівництвом нових шахт та кар'єрів виникла необхідність археологічних обстежень великих територій, так як під час розробки їх робітники постійно знаходили поховання давніх людей.

Понад 60 років проводяться історико–краєзнавчі дослідження Криворіжжя, надруковано значний масив літератури, публікацій у засобах масової інформації, на території регіону сформувалася своя група краєзнавців, що зробили значний внесок в історичне дослідження краю. Але сама історія краєзнавчого руху та його історіографія ще не написані, тому це питання залишається особливо актуальним. Значний внесок у вивчення історії Криворіжжя та Дніпропетровщини зробили історики П.Л.Варгатюк, А.В.Дольчук, А.А.Матрос, Т.П.Воронова.

Мета нашої статті – коротко охарактеризувати краєзнавчі здобутки відомих краєзнавців гірничого краю, яких об'єднувала робота в Криворізькому державному педагогічному інституті (з 1999 р. – державний педагогічний університет).

З відновленням роботи Криворізького державного педагогічного інституту у 1944 р. продовжилися історичні дослідження рідного краю. На той час історичного факультету ще не було, дослідженнями керували викладачі кафедри марксизму–ленінізму КДПІ. З 1946 до 1975 рр. на кафедрі працював Петро Логвинович Варгатюк (1919–2000). Його життєвий шлях та наукова діяльність нерозривно пов'язані з Криворіжжям. Він народився у с. Берестовець Уманського повіту Київської губ. у 1919 р., з 1935 р. проживав на Криворіжжі, працював хронометражистом на руднику ім. Ф. Дзержинського.

Після закінчення середньої школи у 1938 р. вступив до історичного факультету Київського педагогічного інституту ім. М. Горького, але закінчувати навчання довелося в евакуації, у Ташкенті. У 1942 р. закінчив історико-філологічний факультет Середньоазійського університету. Почав працювати у Східному Казахстані, був призваний на військову службу, на фронт він був направлений після закінчення евакуйованого до Ташкенту Харківського військового училища хімічного захисту. Після демобілізації у лютому 1946 р. працював у КДПІ: 1950–1951 рр. – асистент, старший викладач, 1951–1954

рр. – доцент, 1958–1975 рр. – зав. кафедрою марксизму–ленінізму. Петро Логвинович є автором понад 400 наукових праць, 30 з них – монографії [12, с.35].

З ім'ям П.Л. Варгатюка пов'язані ґрунтовні дослідження історії Криворіжжя та Катеринославщини періоду боротьби більшовиків за владу. У 1951 р. він захистив кандидатську дисертацію «Більшовицька організація Катеринослава в роки нового революційного піднесення. 1912–1914», у 1971 р. – докторську дисертацію «В.І. Ленін і діяльність більшовицьких організацій Донбасу, Придніпров'я і Криворіжжя в дожовтневий період». Разом із краєзнавцями він вивчав історію краю, друкував багато статей у місцевій пресі, у часопису «Кур'єр Кривбасу», збирав унікальні матеріали з історії Криворіжжя. Дякуючи його ініціативі криворіжці вперше прочитали цінні відомості з історії рідного краю, було визначено офіційну дату заснування міста, розказано про визначних підприємців Криворіжжя ХІХ – початку ХХ ст. – О.М. Поля, С.М. Колачевського [5], складено перші путівники по Кривому Рогу [4; 6], інше.

П.Л. Варгатюк був науковим керівником та основним дописувачем розділу «Криворізький район» тому «Дніпропетровська область» фундаментального видання «Історія міст і сіл України» (К., 1969, с.285–319). Разом з ним над розділом працювали журналісти, краєзнавці В.Д. Горяний, Д.І. Кан, Г.М. Малахов, Г.С. Осадчук. Неодноразово П.Л. Варгатюку доводилося відстоювати історичну справедливість перед міськими чиновниками, його доля краєзнавця-історика не була легкою. Лише 24 березня 1972 р. рішенням ВАК відомому вченому-історику та краєзнавцю було присвоєно звання професора. У 1975 р. він був переведений в Інститут історії КПРС при ЦК КПУ [1, арк. 52]. З того часу він проживав у Києві, але постійно друкував результати своїх краєзнавчих досліджень з історії Криворіжжя, з 1993 р. був автором публікацій у часопису «Кур'єр Кривбасу».

Серед відомих істориків та краєзнавців, що працювали в КДПІ, був і Анатолій Васильович Дольчук (1928–2006). Він народився у с. Василівка Тульчинського району Вінницької обл. У 1949 р. закінчив історичний факультет Львівського державного педагогічного інституту, викладав історію, з березня 1956 р. по 1959 р. викладав історію марксизму-ленінізму у Криворізькому гірничорудному інституті, у 1957 р. захистив кандидатську дисертацію, з травня 1960 р. почав працювати доцентом кафедри марксизму–ленінізму КДПІ, виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою (на період, коли П.Л. Варгатюк готував до захисту докторську дисертацію). Розпочав роботу над докторською дисертацією «Боротьба Комуністичної партії за розвиток Криворізького басейну в роки розбудови соціалізму та розгорнутого будівництва комунізму (1921–1965)». У 1974 р. була надрукована його монографія «Боротьба комуністичної партії за відбудову і дальший

розвиток гірничорудної промисловості України (1921-1937)» [7], на жаль, захист дисертації не відбувся, так як у 1975 р. йому довелося залишити кафедру у зв'язку з обвинуваченнями у націоналізмі.

Доценту, кандидату історичних наук, автору 6 монографій, 4 брошур, численних статей не дали можливості працювати за фахом, тому у 1975–1986 рр. він працював помічником, а потім машиністом екскаватора на руднику Новокриворізького гірничорудного комбінату [2, арк. 60]. Лише в роки перебудови Анатолій Васильович повернувся в КДПІ, продовжив свої історико–краєзнавчі дослідження, основною темою яких була історія гірничої промисловості. У останні роки роботи на кафедрі історії України історичного факультету Криворізького державного педагогічного університету Анатолій Васильович хворів, але продовжував свої дослідження. Він був одним з ініціаторів проведення у жовтні 2001 р. ювілейних дубовобалківських громадських читань, присвячених 120–річчю гірничих розробок у Кривбасі. На читаннях прозвучала ідея музеєфікації колишнього будинку О.М. Поля, створення, необхідності збереження індустриальної історичної спадщини Криворіжжя [11]. Матеріали збірника громадських читань, авторами статей якого були криворізькі краєзнавці, учні шкіл, студенти, свідчать про значний інтерес криворіжців до історії рідного краю. П.Л.Варгатюк та А.В.Дольчук є авторами історичного нарису з історії Криворіжжя «Рідна скарбниця Півдня», який залишається актуальним й до нашого часу [4].

Вагомий внесок у розвиток історичного краєзнавства зробив Аніслав Антонович Матрос (1938–2005). Аніслав Антонович народився на Криворіжжі, закінчив гірничорудний технікум (технік–геолог), а потім історичний факультет Одеського державного університету. Свої історико–краєзнавчі дослідження А.А. Матрос продовжив під час роботи старшим науковим співробітником, а потім заступником директора Криворізького історико–краєзнавчого музею у 1969–1972 рр. Після закінчення аспірантури у 1975 р. він почав працювати в КДПІ: 1975–1981 – старший викладач кафедри марксизму–ленінізму, 1981 – старший викладач кафедри історії КПРС та філософії, 1982–1986 рр. – доцент кафедри, а потім завідувач кафедру політичної історії [3, арк. 18].

Аніслав Антонович є автором понад 70 наукових праць [8, 91]. А.А. Матросом було розроблено навчальний курс «Основи історичного краєзнавства в середній школі», він збирав матеріали з історії Криворізького державного педагогічного інституту. В результаті цієї роботи була зібрана цінна історична збірка пам'яток, що стала основою музею Криворізького державного педагогічного університету, відкритого у 2000 р. На жаль, передчасна смерть перервала всі плани, зараз його донька, Вікторія Аніславівна Фінічева, продовжує справу батька, керуючи роботою музею КПІ.

А.А. Матросом у 2000 р. було започатковано проведення краєзнавчих семінарів, кращі матеріали яких були надруковані в історичному збірнику [9]. Серед інших цінних проектів А.А. Матроса було проведення розкопок на Криворіжжі силами студентів КДПІ та Криворізького історико–краєзнавчого музею, у тому числі – святилища «Горка». Серед оригінальних досліджень А.А. Матроса можна назвати дослідження життєвого шляху та діяльності видатного політичного, громадського та культурного діяча Придніпров'я Панаса Феденка [9, с.138–158], нарис з історії історичного краєзнавства на Криворіжжі [9, с.38–53].

Одним із ґрунтовних здобутків науковців КДПІ став вихід у 1992 р. одного з перших в незалежній Україні шкільних підручників з історії рідного краю «Історія Криворіжжя» [10]. Його автору, завідувачому кафедрою історії України, доктору педагогічних наук, професору Володимирі Олексійовичу Комарову (1954–2011), вдалося розподілити складний історичний матеріал так, що підручник став корисним для викладання історії в школі, а також представляв значний інтерес для звичайного читача. На жаль, друге видання підручника так і залишилося у електронному вигляді. У 2001 р. кафедра історії України почала проводити науково–практичні конференції «Україна: минуле і сучасність», у збірниках наукових праць яких були статті з історії Криворіжжя.

Вивчення розвитку історичної науки на Криворіжжі залишається актуальним питанням, потребує значної уваги та зусиль дослідників, представляє інтерес для історії нашого краю та історії України в цілому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Архів Криворізького державного педагогічного інституту (КДПІ). – Особова справа Петра Логвиновича Варгатюка (1946–1975).
2. Архів КДПУ. – Особова справа Анатолія Васильовича Дольчука 1962–1995).
3. Архів КДПУ. – Особова справа Аніслава Антоновича Матроса (1975–2003).
4. Варгатюк П.Л. Рудна скарбниця Півдня / П.Л.Варгатюк, А.В.Дольчук. – Дніпропетровськ: Промінь, 1966. – 161 с.
5. Варгатюк П. Доктор медицини, рудопромисловець: Штрихи до біографії С.М. Колачевського / П. Варгатюк // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 47–48. – С. 61–63.
6. Кривому Рогу 200 лет: Историко–экономический очерк / Редколегия: Варгатюк П.Л., Нивалов В.Н., Осадчук Г.С. – Днепропетровск: Промінь, 1975. – 206 с.
7. Дольчук А.В. Борьба коммунистической партии за відбудову і дальший розвиток гірничорудної промисловості України (1921-1937) / А.В. Дольчук. – К.: Вища школа, 1974. – 183 с.
8. Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю заснування Кривого Рогу присвячується: У 2 т.: Т. 2 / Упорядник: В. Бухтіяров. – Кривий Ріг: ЯВВА, 2005. – 816 с.
9. Історія Криворіжжя: сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження: Збірка статей / Упорядник: А.А. Матрос. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2001. – 160 с.
10. Комаров В.О. Історія Криворіжжя: Навчальний посібник з історії для учнів 8-11 класів загальноосвітніх учбових закладів / В.О.Комаров. – Дніпропетровськ: Січ, 1992. – 165 с.
11. О.М. Поль і розвиток гірничої промисловості в Криворізькому басейні: Матеріали громадських читань / Укладач В.В. Стецюк. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2002. – 208 с. – (Громадські читання з нагоди 120-ї річниці гірничих розробок у Кривбасі).